

втрата, як ця одна війна. Були величезні людські втрати та матеріальні. Комуністичний режим зробив багато лиха і він пішов на звалище історії. Коли перечитати історію, то можна поміняти свої думки, але хід історії змінити не можна.

Люди повинні знати правду давно, українці повинні повернутись до своїх цінностей. Весь наш народ прагне до миру. Тож мир – це усі ми разом узяті. І вже тому ми маємо боронити його, кожен у свій спосіб, стаючи миротворцями. Ми за те, щоб не було Третьої світової.

Пам'ятайте: війна – це злочин! Мир – це велике щастя!

Список використаних джерел

1. Визволення України: Велика Вітчизняна війна: 1941–1945: Хронологічний довідник / Відп. ред. Е. Ф. Афонін; Упоряд. В. А. Дрозд. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 136 с.
2. Вікомний подвиг: Україна у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років: Фотоальбом / Упоряд. А. Арутюнян. – К.: Фенікс, 2006. – 216 с.
3. Листи з війни [Текст] / Оксентій Царюк; упоряд.: Владислав Тарасюк. – К.: Вид. Вадим Карпенко, 2008. – 104 с.
4. Новітній повний довідник школяра: 5–12 класи. Гуманітарні дисципліни. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 496 с.
5. Україна у вогні війни. 1941–1945 / П. П. Панченко, А. І. Уткін, В. І. Горелов. – К.: Україна, 2005. – 560 с.

References

1. Vyzvolennja Ukraïny: Velyka Vitchyznjana vijna: 1941–1945: Hronologichnyj dovidnyk / Vidp. red. E. F. Afonin; Uporjad. V. A. Drozd. – K.: Parlaments'ke vyd-vo, 1999. – 136 s.
2. Vikomnij podvig: Ukraïna u Velykij Vitchyznjanij vijni 1941–1945 rokiv: Fotoal'bom / Uporjad. A. Arutjunjan. – K.: Feniks, 2006. – 216 s.
3. Lysty z vijny [Tekst] / Oksentij Carjuk; uporjad.: Vladyslav Tarasjuk. – K.: Vyd. Vadym Karpenko, 2008. – 104 s.
4. Novitnij povnyj dovidnyk shkoljara: 5–12 klasy. Gumanitarni dyscypliny. – Harkiv: TORSING PLJUS, 2011. – 496 s.
5. Ukraïna u vogni vijny. 1941–1945 / P. P. Panchenko, A. I. Utkin, V. I. Gorjelov. – K.: Ukraïna, 2005. – 560 s.

Krasnitskaya G. M., Ph.D., assistant professor of philosophy and economic theory, Vinnytsia Trade and Economic Institute (Ukraine, Vinnytsa), gileya.org.ua@gmail.com

Ukraine during the Second World War and the Great Patriotic War

This topic is quite relevant today. As every state, every nation have events and dates that form the basis of their history, the foundation of national memory and pride. Future generations are sure that the victory in World and World War II will be the significant milestone. The Second World War is World War, which lasted from September 1, 1939 to September 2, 1945. That war has changed everything and everyone. We are proud of the contribution that Ukrainian people had made during the Second World War.

Keywords: victory, the army, the period of the Soviet Union.

Красницкая А. Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры философии и экономической теории, Винницкий торгово-экономический институт (Украина, Винница), gileya.org.ua@gmail.com

Украина во время Второй мировой и Великой Отечественной войны

Даная тема является весьма актуальной сегодня. Ведь у каждого государства, каждого народа есть события и даты, которые составляют основу их истории, основу исторической памяти и национальной гордости. Для нас, для будущих поколений такой знаковой вехой была и вечно будет Победа во Второй мировой и Великой Отечественной войнах. Вторая мировая война – это война, которая продолжалась с 1 сентября 1939 года и по 2 сентября 1945 года. Война, которая сменяла всё и всех. Можно гордиться вкладом, который сделал украинский народ, во время Второй мировой войны.

Ключевые слова: победа, армия, период, Советский Союз.

* * *

УДК 94(477)«19»:355.41

Полуда В. А.,
аспірант відділу української військової історії,
Науково–дослідний інститут українознавства (Україна,
Львів), VolodymyrPoluda@ukr.net

СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В НАЦИСТСЬКИХ ТАБОРАХ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» ТА В ЗОНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОКУПАЦІЇ

Метою статті є розкриття умов утримання військовополонених у таборах рейхскомісаріату «Україна» та в зоні військової окупації з погляду їхнього правового статусу. На основі застосування проблемно-хронологічного та порівняльно-історичного методів вивчено міжнародно-правові гуманітарні принципи, які діяли до Другої світової війни, націонал-соціалістичні погляди на сутність військового полону та реалізацію нацистських програм в системі таборів військовополонених.

Встановлено, що напередодні Другої світової війни військовополонені перебували під захистом міжнародного гуманітарного права. Автор дійшов висновку, що націонал-соціалістична політична система передбачала обмеження прав полонених військовослужбовців противника та максимальне використання в'язнів для потреб Третього Рейху. Згідно з викладеним матеріалом порушення правового режиму утримання та дискримінаційна система трудового використання призвели до високого рівня смертності в'язнів у нацистських таборах.

Ключові слова: Друга світова війна, рейхскомісаріат «Україна», зона військової окупації, військовополонені, правовий статус, табір військовополонених.

Друга світова війна стала жакливим випробуванням для всіх воюючих народів. Постійним супутником бойових дій є військовий полон. У даному дослідженні зроблена спроба проаналізувати правовий статус військовополонених у нацистських таборах упродовж червня 1941 – жовтня 1944 рр. на території двох адміністративно-територіальних утворень: рейхскомісаріату «Україна» та в зоні військової окупації. Мета роботи передбачає розв'язання трьох завдань: дослідити статус військовополонених за стандартами довоєнного міжнародного гуманітарного права, вивчити націонал-соціалістичні погляди на проблему ставлення до полонених військовослужбовців у час Другої світової війни, проаналізувати практичну реалізацію правового статусу військовополонених у нацистських таборах.

Однією зі знакових проблем світової історії, яка була маловивченою в СРСР з кінця 1940-х і до початку 1990-х років, є тема військового полону в роки Другої світової війни. В Україні дану проблематику розвивали такі дослідники, як В. Берковський [2], С. Богунов [3], В. Король [8], О. Лисенко [10], О. Марінченко [11], А. Чайковський [22], В. Шевченко [23], С. Гальчак [5], Т. Пастушенко [14]. Важливий внесок у розробку даної теми вніс ізраїльський науковець А. Шнейер [17]. Серед західноєвропейських дослідників даної проблематики велику роботу здійснили К. Беркгоф [1], Й. Дюльфер [26], К. Хартман [27], Д. Фенбі [16] та К. Штрайт [25].

Провідні країни світу наприкінці XIX – на початку XX століття зрозуміли необхідність і важливість гуманізації норм військового полону. Почала створюватися постійно діюча система міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право (іноді воно має назву право збройних конфліктів або право війни) – це сукупність міжнародно-правових норм, які направлені на захист жертв збройних конфліктів і встановлюють заборону або обмеження методів і засобів ведення війни, а також відповідальність за порушення відповідних принципів і норм [11, с. 33].

Міжнародно-правові норми цивілізованого ставлення до військовополонених були кодифіковані на конференції

в Гаазі, яка відбувалася впродовж травня–липня 1899 р. За підсумками зустрічі 27 країн–учасниць підписали три конвенції: «Про мирне вирішення міжнародних конфліктів», «Про закони і звичаї сухопутної війни», «Про застосування до війни на морі конвенції 1864 року про поранених і хворих». Було юридично визначено поняття військовослужбовця або комбатанта. Комбатанти – особи, які належать до складу збройних сил воюючої сторони і беруть безпосередню участь в бойових діях [22, с. 883]. Комбатанти, що потрапили до рук противника, вважаються військовополоненими з моменту захоплення [11, с. 50]. Гаазька конвенція «Про закони і звичаї сухопутної війни» від 18 жовтня 1907 року поклала відповідальність за утримання полонених військовослужбовців противника на уряди воюючих держав і підтвердила принципи гуманного ставлення до військовополонених. Харчування, одяг, житло – усі ці речі гарантувалися військовополоненим відповідно до норм резервних військ держави, яка взяла їх у полон. Використання праці полонених для військових потреб ворожої їм держави суворо заборонялося. Світове гуманітарне право має дві основні мети. По–перше, обмежити воюючі сторони у виборі засобів і методів ведення воєнних дій (право Гааги). По–друге, захистити осіб, які беруть участь у бойових діях (право Женеві) [11, с. 35].

У 1929 р. відбулася важлива міжнародна зустріч у Женеві, яка була присвячена питанням удосконалення та подальшої кодифікації права війни. Женевська міжнародна конференція 47 держав завершилася ухваленням двох основоположних документів – конвенцій «Про поводження з військовополоненими» та «Про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях». Документи містили такі принципи гуманного ставлення до військовополонених: заборона жорстокого ставлення, погроз і образ щодо полонених; заборона на застосування засобів примусу для отримання від полонених відомостей військового характеру; гарантування медичної допомоги через посередництво Міжнародного Комітету Червоного Хреста [24, с. 166]. Кожний військовополонений зобов'язаний повідомити лише такі відомості: «своє прізвище, ім'я та звання, дату народження та особистий номер або, якщо такого немає, іншу рівноцінну інформацію» (стаття 17 Конвенції) [11, с. 50]. Статус полоненого комбатанта на початку Другої світової війни був достатньо захищеним із погляду міжнародного гуманітарного права. Військовий полон розглядався як тимчасове утримання колишнього військового ворожої держави від участі в бойових діях. Перебування в полоні не могло бути покаранням або помстою, а військовополонений не сприймався як злочинець. Полонений володів усіма невідчужуваними правами людини.

Свої підписи над Женевською конвенцією поставили уповноважені представники майже сорока держав, у тому числі Німеччини. Від Радянського Союзу участі в цьому форумі ніхто не взяв. Радянські дипломати не могли погодитися з розподілом полонених у різні групи за національною ознакою, а також із збереженням привілеїв для офіцерів у таборах [24, с. 10]. Пропаганда нацистської Німеччини навівала думку: не ратифікувавши в повному обсязі Женевську конвенцію, радянські керівники самі винні в жорстокому поводженні щодо військовополонених [22, с. 52].

На початку літа 1941 р. Німеччина та її союзники домінували на європейському континенті. За період з 22 червня 1941 р. до кінця війни вермахтом було захоплено в полон приблизно 5,7 млн. червоноармійців [25, с. 589]. Під час своєї промови у рейхстазі 11 грудня 1941 р. Гітлер стверджував, що на 1 грудня загальна кількість взятих у полон радянських бійців і командирів сягала 3 807 000 осіб [12, с. 158].

Ще в 1939 р. у німецьких військах було сформовано Управління в справах військовополонених при Генеральному штабі [6, с. 45]. Дана установа активно підтримувала перегляд міжнародно–правових норм військового полону. Найбільш відомим порушенням норм міжнародного права був «Наказ про комісарів» від 6 червня 1941 року, відповідно до якого діючі частини німецької армії під час захоплення в полон політичних комісарів Червоної Армії мусили розстрілювати їх на місці [1, с. 19]. Дане розпорядження виділяється окремою вказівкою про переслідування комісарів у тилу німецьких військ. Дані особи мали негайно передаватися бойовим командам поліції безпеки [12, с. 95]. Розпорядження ОКВ «Про поводження з радянськими військовополоненими у всіх таборах військовополонених» від 8 вересня 1941 р. вимагало від кожного німецького військовослужбовця беззастережного та енергійного втручання при найменших ознаках непокори, активного або пасивного опору з боку полонених з використанням усіх наявних засобів (штика, палиці, вогнепальної зброї тощо). Існували певні категорії полонених військовослужбовців, які «не заслуговували» на життя відповідно до гітлерівських уявлень (політичні комісари, євреї, цигани, переконані комуністи, непрацездатні особи). Положення документа суперечили міжнародному праву і викликали протест голови німецької військової розвідки та контррозвідки Канаріса [12, с. 104]. Відповідно до даного юридичного акту охоронців таборів слід було карати, якщо вони не застосовують зброю або застосовують її в недостатніх масштабах [1, с. 107]. У березні 1942 р. Управління в справах військовополонених видало наказ про ізоляцію політично неблагонадійних і офіцерів в'язнів у таборах, що фактично означало їхнє знищення [7, с. 42].

Німецька влада цинічно нехтувала нормами європейського та міжнародного гуманітарного права. Відповідно до логіки тоталітарного режиму небажані елементи позбавлялися основного права людини – права на життя. Нацисти тлумачили військовополоненого як злочинця, а полон перетворювався на ідеологічну або расово–біологічну помсту. Оперативні команди СС здійснювали такі акції систематично [17, с. 244]. Німеччина мала дотримуватися принципів Женевського документу без взаємного підтвердження з боку воєнного противника [27, с. 24].

Проте в невизначеності правового режиму утримання радянських військовополонених значну роль відіграли недалекоглядні дії сталінського керівництва: відмова від ратифікації Женевської конвенції, недоступність для полонених червоноармійців допомоги від Міжнародного Комітету Червоного Хреста, дискримінація та репресії проти полонених солдатів і офіцерів за наказом радянської Ставки верховного головнокомандування №270 від 16 серпня 1941 р., випадки самосудних розправ над полоненими комбатантами–німцями в 1941–1942 рр. Партійно–державна еліта СРСР часто–

густо сама зневажливо ставилася до юридичних правил і норм моралі. На початку ХХ ст. англійські науковці виявили повідомлення про дискусію з вищезгаданих норм між керівниками антигітлерівської коаліції. Під час Тегеранської конференції 1943 р. Сталін у розмові з Черчиллем заявив, що для покарання німецького Генерального штабу за воєнні злочини слід після перемоги союзників розстріляти 50 000 вищих німецьких офіцерів. Черчилля дана пропозиція вкрай розлютила. Британський лідер наголосив, що британська громадськість ніколи не потерпить масових страт без суду і слідства [16, с. 11].

Рейхскомісаріат «Україна» перебував під управлінням цивільної німецької адміністрації. Він був утворений 1 вересня 1941 р. і охоплював території нинішніх Київської, Житомирської, Полтавської, Волинської, Дніпропетровської, Черкаської, Херсонської, Миколаївської областей. Лівобережна частина рейхскомісаріату «Україна» перейшла під управління цивільних урядовців Німеччини з другої половини 1942 р. Зона військової окупації перебувала під повним контролем вермахту. Як адміністративне явище зона військової окупації виникла в жовтні–грудні 1941 р. Дана зона займала землі Чернігівської, Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької областей а також Автономної Республіки Крим. У рейхскомісаріаті «Україна» діяло понад 100 німецьких таборів для радянських військовополонених, у межах зони військового управління – понад 50. Станом на жовтень 1941 року в десяти найбільших постійних таборах РКУ перебувало близько 445 000 осіб [1, с. 106]. Полонені в таборах рейхскомісаріату «Україна» підлягали компетенції Верховного головнокомандування збройних сил, а в'язні в зоні військової окупації перебували під управлінням Головного командування сухопутних військ Німеччини.

Нацистська військово–політична система на практиці намагалася реалізувати свої специфічні світоглядні уявлення щодо статусу полонених комбатантів. Велика кількість військовополонених гинула під час транспортування. Під час важких переходів конвоїри без усякого сумніву пристрілювали тисячі виснажених людей [26, с. 18]. Окремі військові командири Вермахту в своїх наказах з обуренням засуджували таку практику. Утім, у 6-ї армії на чолі з фельдмаршалом Рейхенау діяв наказ «розстрілювати всіх виснажених військовополонених» [25, с. 592].

Норми Женевської конвенції «Про поводження з військовополоненими» передбачали, що комбатанти противника, які були захоплені у полон в зоні бойових дій, повинні у короткий строк бути евакуйовані у табори, що знаходяться на достатній відстані від небезпечної території. Умови розташування в цих таборах «повинні бути не менш сприятливими, ніж умови, якими користуються війська, що утримують їх у полоні, розташовані в цій самій місцевості» [11, с. 51]. Німецькі табори військовополонених в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової окупації не могли претендувати на відповідність женецьким стандартам. Головним чинником, який визначав стан здоров'я і тривалість життя військовополонених було харчування. Згідно зі спеціальним наказом німецького командування від 8 жовтня 1941 р. приписувалося видавати в розрахунок на одного полоненого протягом 28 діб 9 кг хліба, 800 г м'яса, 250 г жирів, 900 г цукру. Зайняті на другорядних роботах

отримували 6 кг хліба, 440 г жирів, 600 г цукру. Насправді ж раціон військових бранців ніколи не відзначався задекларованою різноманітністю [10, с. 87].

Існують приклади катастрофічного постачання харчів до таборів. Біля Дарницького табору, що формально був частиною Києва на порослому лісом лівому березі, лежали поля картоплі та буряку, якими можна було годувати військовополонених. Коли зневірені жінки як останній засіб почали перекидати картоплю, моркву і цвільний хліб через паркан, охоронці стріляли в них. У 1942 році коменданти таборів у рейхскомісаріаті «Україна» нерегулярно отримували харчі, що їх приносило цивільне населення. Однак табірні поліція, за якою був поганий нагляд з боку німецької влади, забирала для своїх потреб майже все принесене небайдужими громадянами [1, с. 110].

Військовополонені часто не отримували жодної медичної допомоги. Шпиталі часто організовувалися в вогких стайнях або підвалах, хворі з гнійними ранами лежали на брудних нарах або на соломі [6, с. 424]. Хірурги в таборі військовополонених у місті Славуті здійснювали такі складні операції, як ампутація кінцівок або трепанація черепа, без використання знеболювальних засобів [2, с. 37]. Самовіддана праця лікарів–полонених не могла зарадити масовій смертності в таборах. Навіть похорони полонених не могли відбутися адекватно. 5 листопада 1941 р. голова партійної канцелярії Німецької націонал–соціалістичної робітничої партії Мартін Борман заборонив улаштувати «пристойні» похоронні церемонії для радянських полонених військовослужбовців [6, с. 32].

Практика показала, що військовополонені не отримували ні продовольства, ні медичної допомоги. Крім того, вони мали працювати в виробничій сфері, у тому числі і в військово–промисловому комплексі. У червні 1941 р. імперський міністр економіки Герінг видав розпорядження, щоб військовополонених залучали до робіт у всіх сферах господарства при попередній згоді військової влади [18, арк. 29]. Важко знайти таку галузь господарства в рейхскомісаріаті «Україна» або в прифронтовій зоні, де не працювали би полонені військовослужбовці. В'язні Дарницького табору працювали в слюсарній майстерні на Подолі та в Ірпені на торфовищах. У Володимир–Волинському таборі колишні офіцери Червоної Армії залучалися примусово до роботи в швейних, слюсарних і кравецьких майстернях. На Вінниччині німецька влада регулярно використовувала полонених на сільськогосподарських роботах [5, с. 54]. У таборі на території міста Сватового Луганської області полонені мусили займатися ремонтом шляхів. З наближенням фронту полонених відправляли до концтаборів Німеччини [3, с. 59].

Міжнародне право забороняє залучати військовополонених до бойових дій проти їхньої держави. Проте Німеччина широко залучала в'язнів у таборах до допоміжних підрозділів вермахту та цивільної поліції [4, с. 11]. Володимир–Волинський табір для офіцерів став осередком формування «Російської Визвольної Армії» під керівництвом генерала Власова. Оперативне керівництво групи армій «Південь» намагалася залучити полонених, які походили з Центральної Азії до створення Туркестанського легіону – допоміжного добровольчого підрозділу в складі вермахту [21, арк. 72]. Німецькі чиновники Кінкелін і Даргель на початку 1943 р.

скаржилися, що не вдалося залучити полонених українців до масової участі в війні проти Радянського Союзу [20, арк. 14]. До німецького полону потрапило 5 743 528 радянських солдатів і офіцерів. З даної кількості 3,3 мільйони померло в полоні, що становить 57,8% [2, с. 40]. У радянському полоні смертність полонених німецьких військових становила 19%, що склало в цифровому вимірі 0,7 мільйона осіб із загального числа близько 3 500 000 [22, с. 12].

Отже, на початку Другої світової війни полонені комбатанти перебували під захистом міжнародного гуманітарного права. Відповідальність за життя і безпеку військового бранця несла держава, яка його полонила. Нацистська Німеччина створила власну версію законності у сфері військового полону. Окремі категорії військовополонених перетворилися на ворогів держави і підлягали повному винищенню. Решта мала працювати задля інтересів рейху, а деякі перетворилися на «добровільних помічників» вермахту. Усі ці акції грубо суперечили юридичним нормам. Реалізація на практиці нацистських уявлень щодо поводження з полоненими комбатантами призвела до масової смертності в таборах.

Список використаних джерел

1. Беркгоф К. Жива скорботи. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф; [Пер. з англ. Т. Цимбал]. – Київ: Критика, 2011. – 455 с.
2. Берковський В. Нацистські табори військовополонених у місті Славуті / В. Берковський // Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у місті Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення. – Київ, 2011. – С.39–47.
3. Богунов С. Использование труда советских военнопленных на территории Украины в годы Великой Отечественной войны (1941–1944 гг.) / С. Богунов // Військовий полон та інтернування (1939–1956). Погляд через 60 років. Матеріали наукової конференції, 2–4 червня 2006 р. – Київ, 2008. – С.53–66.
4. Боляновський А. В. Иноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.) / А. В. Боляновський. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 880 с.: іл.
5. Гальчак С. Д. У лещатах «нового порядку»: населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом / С. Д. Гальчак, В. М. Чехівський. – Вінниця: Меркьюрі–Поділля, 2013. – 336 с.
6. Датнер Ш. Преступления немецко-фашистского вермахта в отношении военнопленных во Второй мировой войне / Ш. Датнер; [Пер. с пол. Виноградова М.]. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. – 487 с.
7. Иванович К. Б. Существовавшие до сих пор правила... отменяются / К. Б. Иванович // Военно-исторический журнал. – 1991. – №11. – С.38–42.
8. Король В. Ю. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941–1944 роках / В. Ю. Король. – Київ: Академія, 2002. – 128 с.
9. Кузнецов А. Бабин Яр / А. Кузнецов; [Пер. з рос. Батурин С.]. – Київ: Саміт–Книга, 2009. – 352 с., іл.
10. Лисенко О. Соціальне становище радянських військовополонених у роки Другої світової війни / О. Лисенко // Військовий полон та інтернування. 1939–1956. Погляд через 60 років. Матеріали наукової конференції, 2–4 червня 2006 р. – Київ, 2008. – С.86–95.
11. Марінченко О. О. Демографічний вимір поразки 1941 р.: масштаби втрат РСЧА військовополоненими на території України / О. О. Марінченко // Український історичний журнал. – 2013. – №3. – С.151–171.
12. Міжнародне гуманітарне право. Навчальний посібник / [Базов В. П., Качан І. І., Майоров І. О. та ін.]. – Київ: Варта, 2000. – 176 с.
13. Нюрнбергский процесс. Военные преступления и преступления против человечности. Сборник материалов в 7 томах / [Под. общ. ред. Р. А. Руденко]. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958. – Т.3. – 815 с.

14. Пастушенко Т. Статус радянських військовополонених у роки Другої світової війни: на терезах міжнародного, нацистського та радянського права / Т. Пастушенко // Історія великих страждань. Нацистські табори для радянських військовополонених у м. Славуті на Хмельниччині: дослідження, документи, свідчення. – Київ, 2011. – С.18–28.

15. Пирогов А. И. Этого забыть нельзя. Воспоминания бывшего военнопленного / А. И. Пирогов. – Одесса: Книжное издательство, 1961. – 239 с.

16. Фенбі Д. Альянс / Д. Фенбі; [Пер. з англ. П. Тарашук]. – Київ: Темпора, 2010. – 542 с.

17. Хёне Х. Черный орден СС. История охранных отрядов / Х. Хёне [Пер. с нем. Ю. Д. Чупрова, О. И. Лемехова]. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 542 с.: ил. – (Архив).

18. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.166. – Оп.3. – Спр.143. – 45 арк.

19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.КМФ–8. – Оп.1. – Спр.38. – 136 арк.

20. Там само. – Оп.1. – Спр.74. – 33 арк.

21. Там само. – Оп.2. – Спр.139. – 137 арк.

22. Чайковский А. С. Плен. За свои и чужие грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939–1953 гг.) / А. С. Чайковский – Киев: Парламентское издательство, 2005. – 970 с.

23. Шевченко В. Фашистський окупаційний режим в Україні та доля військовополонених (1939–1944 рр.) / В. Шевченко // Військовий полон та інтернування (1939–1956). Погляд через 60 років. Матеріали наукової конференції, 2–4 червня 2006 р. – Київ, 2008. – С.67–70.

24. Шнеер А. Плен. В 2 т. / А. Шнеер. – Иерусалим: Ной, 2003. – Т.1. – 380 с.

25. Штрайт К. Советские военнопленные, массовые депортации, принудительные рабочие / К. Штрайт // Вторая мировая война. Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований; [Пер. с нем. Захарченко Н. А., Неподаев Ю. А., Розанов И. В., Соколов Р. Н.]. – Москва: Весь мир, 1997. – С.589–600.

26. Dülffer J. Der Deutscher Ostkrieg, 1942 // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.17–23.

27. Hartmann C. Der Krieg und das Verbrechen // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.21–31.

28. Schroeder C. He was my chief. The memoirs of Adolf Hitler's secretary / C. Schroeder [Trans. in Eng. by R. Moorhouse]. – London: Frontline Books, 2009. – 208 p.

References

1. Berkhof K. Zhnyva skorboty. Zhyttia i smert' v Ukraini pid natsysts'koju vladoju / K. Berkhof; [Per. z angl. T. Tsybal]. – Kyiv: Krytyka, 2011. – 455 s.
2. Berkovskij V. Natsysts'ki tabory vi skovopolonenykh u misti Slavuta / V. Berkovskij // Istorija velykykh strazhdan. Natsysts'ki tabory dlia radianskykh viiskovopolonenykh u misti Slavuti na Hmellnychchyni: doslidzhenn'ja, dokumenty, svidchenn'ja. – Kyiv, 2011. – S.39–47.
3. Bogunov S. Ispol'zovanie truda sovjetskikh voennopliennykh na territoriji Ukrainy v gody Velikoj Otechestvennoj vojny (1941–1944) / S. Bogunov // Viis'kovy polon ta internuvann'ja (1939–1956). Poglyad cherez 60 rokov. Materialy naukovoi konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r. – Kyiv, 2008. – S.53–66.
4. Bolianovskij A. V. Inozemni viis'kovi formuvannia u Zbrojnykh silakh Nimechchyny / A. V. Bolianovskij. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoji politechniky, 2013. – 880 s., il.
5. Galchak S. D. U leshchatakh «novogo poriadku»: naseleonn'ja Vinnychny pid natsysts'kim okupatsijnym rehzymom / S. D. Galchak, V. M. Chekhivskij. – Vinnytsia: Merkiuri–Podillia, 2013. – 336 s.
6. Datner S. Prestuplenia nemetsko-fashystskogo vermachta v otnosheniji voennopliennykh vo vremia Vtoroj mirovoj vojny / S. Datner; [Per. s pol. Vinogradova M.]. – Moskva: Izdatelstvo inostrannoji literatury, 1963. – 487 s.
7. Ivanovich K. B. Sushchestvovavshyje do sikh por pravila ... otmeniaiutsa / K. B. Ivanovich // 1991. – №11. – S.38–42.
8. Korol V. J. Tragedija vijs'kovopolonenykh na okupovaniij terytorii Ukrainy 1941–1944 rr. / V. J. Korol. – Kyiv: Akademia, 2002. – 128 s.
9. Kusnietsov A. Babyn Jar / A. Kusnietsov; [per. z ros. Baturyn S.]. – Kyiv: Samit–Knyga, 2009. – 352 s., il.
10. Lysenko O. Sotsial'ne stanovyshe rad'janskykh viiskovopolonenykh v roky Drugoji svitivoji vijny / O. Lysenko //

Viiskovij polon ta internuvannja (1939–1956). Pogliad cherez 60 rokov. Materialy naukovoji konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r. – Kyiv, 2008. – S.86–95.

11. Marinchenko O. O. Demografichnyj vymir porazky 1941 r.: masshtaby vtraty RShChA vijs'kovopolonenymy na terytorii Ukrainy / O. O. Marinchenko // Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal. – 2013. – №3. – S.151–171.

12. Mizhnarodne gumanitarne pravo. Navchalnyj posibnyk / [Bazov V. P., Kachan I. I., Maiorov I. O. ta in.]. – Kyiv: Varta, 2000. – 176 s.

13. Niurnbergskij protses. Voennyje prestuplenja i prestuplenja protiv chelovechnosti. Sbornik materialov v 7 tomakh / [Pod. obshch. red. R. A. Rudenko]. – Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo juridicheskoi literatury, 1958. – T.3. – 815 s.

14. Pastushenko T. Status radianskikh viiskovopolonenykh u roky Drugoji svitovoi viiny: na terezakh mizhnarodnogo, natsyistykogo ta radianskogo prava / T. Pastushenko // Istoriija velykykh strazhdan'. Natsyist'ki tabory dlja radjanskykh vijs'kovopolonenych u misti Slavuti na Hmellnychchyni: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia. – Kyiv, 2011. – S.18–28.

15. Pirogov A. I. Etogo zabyt nel'zia. Vospominanija byvshego vojiennoplennogo / A. I. Pirogov. – Odessa: Knizhnoe izdatelstvo, 1961. – 239 s.

16. Fenby D. Alians / D. Fenby [Per. z angl. P. Tarashchuk]. – Kyiv: Tempora, 2010. – 542 s.

17. Höhne H. Chernyi orden SS. Istorija okhrannykh otriadov / H. Höhne [Per. s nem. J. D. Chuprova, O. I. Lemekhova]. – Moskva: OLMA-PRESS, 2004. – 542 s.: il. – (Arkhiv).

18. Central'nyi derzhavnyj arkhiv gromads'kikh obiednan' Ukrainy. – F.166. – Op.3. – Spr.143. – 45 ark.

19. Central'nyj derzhavnyj arkhiv vyshchykh organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F.KMF–8. – Op.1. – Spr.38. – 136 ark.

20. Tam samo. – Op.1. – Spr.74. – 33 ark.

21. Tam samo. – Op.2. – Spr.139. – 137 ark.

22. Chaikovskij A. S. Plen. Za svoji i chuzhyje grekhi. (Voienoplennye i internirovannye v Ukrainie 1939–1953 gg.). – Kyiv: Ukrainija, 2005. – 970 s.

23. Shevchenko V. Fashyst'kii okupatsiinyj rezhym v Ukraini ta dojlja vijs'kovopolonenykh (1939–1944 rr.) / V. Shevchenko // Vijs'kovyj polon ta internuvannja (1939–1956). Pogliad cherez 60 rokov. Materialy naukovoji konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r. – Kyiv, 2008. – S.67–70.

24. Shneer A. Plen. V 2 t. / A. Shneer. – Jerusalem: Noi, 2003. – T.1. – 380 s.

25. Shtraik K. Sovjetskie voienoplennye, massovyje deportatsyi, prinditelnye rabochie / K. Shtraik // Vtoraja mirovaja vojna. Diskussii. Osnovnyje tendentsii. Rezultaty issledovanij; [Per. s nem. Zakharchenko N. A., Nepodaev J. A., Rozanov I. V., Sokolov R. N.]. – Moskva: Ves' mir, 1997. – S.589–600.

26. Dülffer J. Der Deutscher Ostkrieg, 1942 // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.17–23.

27. Hartmann C. Der Krieg und das Verbrechen // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.21–31.

28. Schroeder C. He was my chief. The memoirs of Adolf Hitler's secretary / C. Schroeder [Trans. in Eng. by R. Moorhouse]. – London: Frontline Books, 2009. – 208 p.

Poluda V. A., postgraduate's student at Ukrainian military history department of Scientific and Research Institute of Ukrainian studies (Ukraine, Lviv), VolodymyrPoluda@ukr.net

The status of the prisoners of war in Nazi camps on the territory of Reichskommissariat «Ukraine» and in the zone of military occupation

On the base of using of the problem and historian and comparative methods the author is studied the human international law principles which were in action until The Second World War, national-socialistic views on the nature of military captivity and the practical realization of Nazi programmes in prisoners camps system. According to the text disfranchisement and a system of labour use in Nazi camps caused the high death-rate in Nazi camps.

The prisoners of war were examined to be protected by international humanitarian law before The Second World War. The author came to the conclusion that national-socialistic political system has provided the detention of prisoners' human rights and their maximal using for the requirements of the Third Reich. According to the text a breaking of the allowance juridical regime and a discriminative labour use system caused the high death-rate in the Nazi camps.

Keywords: The Second World War, Reichskommissariat «Ukraine», the zone of military occupation, prisoners of war, the juridical status, camp for the prisoners of war.

Poluda V. A., аспирант отдела украинской военной истории, Научно-исследовательский институт украинологии (Украина, Львов), VolodymyrPoluda@ukr.net

Статус военнопленных в нацистских лагерях на территории рейхскоммисариата «Украина» и в зоне военной оккупации

Целью статьи есть раскрытие условий содержания военнопленных в лагерях рейхскоммисариата «Украина» и в зоне военной оккупации с точки зрения их правового статуса. На основе использования проблемно-хронологического и проблемно-исторического методов изучено международно-правовые гуманитарные принципы, которые действовали до Второй мировой войны, национал-социалистические взгляды на сущность военного плена и реализацию нацистских программ в системе лагерей военнопленных.

Установлено, что накануне Второй мировой войны военнопленные были под защитой международного гуманитарного права. Автор пришел к выводу, что национал-социалистическая политическая система предусматривала ограничение прав пленных военнослужащих противника и их максимальное использование для нужд Третьего Рейха. Согласно с изложенным материалом нарушение правового режима содержания и дискриминационная система использования труда привели к высокому уровню смертности в нацистских лагерях.

Ключевые слова: Вторая мировая война, рейхскоммисариат «Украина», зона военной оккупации, военнопленные, правовой статус, лагерь военнопленных.

* * *

УДК 636.3:636.083:009

Бей Р. В.,

кандидат технічних наук, директор, ДНУ «Український науково-дослідний інститут спирту і біотехнології продовольчих продуктів» (Україна, Київ), bey_roman@ukr.net

ЛАБОРАТОРІЯ МАШИНОБУДУВАННЯ І ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ МЕХАНІКИ АН УРСР (1945–1956)

Автором поставлено за мету – висвітлити становлення та основні напрями діяльності лабораторії машинобудування і проблем сільськогосподарської механіки, а також створеного на її базі Інституту машинознавства і сільськогосподарської механіки АН УРСР, здобуття ними статусу провідних галузевих науково-дослідних центрів з механізації тваринництва. Узагальнено внесок їх учених у розроблення теорії машин і технологічних процесів аграрного виробництва, конструювання та апробацію нових сільськогосподарських машин і тракторів для системи регіонального кормовиробництва. Дослідження ґрунтуються на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкої джерельної бази, основу якої складають архівні документи.

Ключові слова: механізація тваринництва, кормовиробництво, сільськогосподарські машини.

Конкурентоспроможність вітчизняного тваринництва ґрунтується як на зростанні селекційно-генетичного потенціалу продуктивності стада, впровадженні біотехнологічних і селекційних досягнень, так і на основі механізації виробничих процесів, широкому застосуванні комп'ютерної техніки. Вивченню даних питань особливій уваги надається в сучасних умовах, коли здійснюється активний пошук шляхів вирішення продовольчої проблеми, зростання безпеки продуктів харчування.

У розроблення основ механізації тваринництва значний внесок зроблено лабораторією машинобудування і проблем сільськогосподарської механіки АН УРСР. Окремі питання її становлення знайшли відображення в наукових працях А. А. Василенка, О. П. Деркача, А. М. Бірюка [4; 5; 3]. Однак до цього часу специфіку діяльності цього галузевого наукового підрозділу ґрунтовно не вивчено, не узагальнено окремі здобутки та їх значення для галузі тваринництва. Тому саме ці завдання висувалися на перший план при проведенні даного дослідження. Для їх вирішення автором використано історичні, загальнонаукові та джерелознавчий методи дослідження.